

УДК 340.0

О. Л. ЛЬВОВА
кандидат юридичних наук**«НОВІ ПРАВА» ЛЮДИНИ ЯК АНОМАЛІЯ ПРАВА**

У даній статті пропонується новий ракурс проблеми прав людини, а саме – «нових прав» людини, які суперечать основам суспільної моралі і природним, невідчужуваним правам людини. Тенденція «нових прав» набуває розмаху в сучасному світі і розглядається у даній статті як аномалія права. Під аномалією права автор розуміє негативне явище правового дисбалансу, що порушує корисну міру й загальноприйняті стандарти у сфері права, зокрема, основоположних прав людини, нівелюючи гармонійну єдність різноманітних природних проявів права та інтересу, викривлюючи, таким чином, сформоване історично розуміння суспільної моралі. Підкреслюється, що у світі активізується тенденція, коли людина сама собі встановлює закони особистого морального характеру. В результаті втрачається істинна цінність людини, її життя та гідності, спотворюється розуміння свободи та її вищої мети.

Ключові слова: аномалія права, мораль, «нові права» людини, права людини, природне право, право на життя, евтаназія.

Львова Е. Л. «Новые права» человека как аномалия права

В данной статье предлагается новый взгляд на проблему прав человека, а именно – «новых прав», которые противоречат основам общественной морали и естественным, неотъемлемым правам человека. В современном мире распространяется тенденция «новых прав», которая рассматривается в данной статье как аномалия права. Под аномалией права автор понимает негативное явление правового дисбаланса, который нарушает меру и общепринятые стандарты в сфере права, в частности, основоположных прав человека, нивелируя гармоническое единство разнообразных естественных проявлений права и интереса, искажая, таким образом, исторически сформированное понимание общественной морали. Подчеркивается, что в мире активизируется тенденция, когда человек сам себе устанавливает законы личного морального характера. В результате теряется истинная ценность человека, его жизни и достоинства, искажается понимание свободы и её высшей цели.

Ключевые слова: аномалия, мораль, «новые права» человека, права человека, естественное право, право на жизнь, эвтаназия.

Lvova E. L. «New human rights» as anomaly of law

In this article a new look is offered to the problem of human rights, namely – «new rights» that contradict to bases of public moral and absolute, inalienable human rights. The tendency of «new rights», which is examined in this article as an anomaly of law, spreads in the modern world. Under the law anomaly author understands the negative effect of legal imbalance, which gives a measure of generally accepted standards in the field of law, in particular human rights fundamental, leveling the harmonious unity of the diverse manifestations of the natural rights and interests, thus distorting the historically formed understanding of morality. Emphasizes on the trend in the world, where a person sets his own moral laws. As a result, lost the true value of human life and its dignity, freedom and distorted understanding of its ultimate goal.

Key words: anomaly, moral, «new human rights», human rights, absolute law, right to live, euthanasia.

У сучасному світі відбувається орієнтація правової політики держав на основні ідеї природного права, які поєднують усі найважливіші людські цінності. Зокрема, Європейське право, що відповідає найсуворішим вимогам до будь-якого права, вносить багато нового й цікавого до теорії й практики сучасної юриспруденції. Тому й для України на сучасному етапі важливим є наближення національного законодавства до європейського та інтерпретація найкращих міжнародних зразків права до власного законодавства.

В середині ХХ ст. ідея прав людини була піднята на міжнародний рівень у зв'язку з прийняттям і проголошенням 10 грудня 1948 року Загальної декларації ООН з прав людини.

Проблемам невідчужуваних прав людини в науці приділяють достатню увагу такі вчені, як С. Алексєєв, А. Засць, М. Козюбра, А. Колодій, Ю. Оборотов, М. Матузов, В. Нерсесянц, Н. Оніщенко, С. Погребняк, П. Рабінович, В. Селіванов, О. Скакун, С. Шевчук та ін. Однак відсутні дослідження протилежного ракурсу, що стосується «нових прав» людини, які сприймаються як певна аномалія у праві. Питання аномалій у праві розглядається переважно в межах кримінального права або у зв'язку з правовою поведінкою чи соціальними нормами (В. Кудрявцев, В. Плахов). Однак поза увагою залишені практичні аспекти аномальних проявів в сфері прав людини, що автор і має на меті розглянути у даній статті.

Існуючі міжнародні стандарти стали нормою, мірилом законодавства багатьох сучасних цивілізованих держав, і здебільшого відповідають загальноприйнятним принципам суспільної моралі.

Моральність, на переконання відомого політика О. Турчинова, не можливо ввести до законодавства. Вона вище за право. Це неписані закони, правила людських стосунків, сутність переконань, критерій віри, відображення живої душі. Нормами істинної моралі, що закладена в основу сучасної цивілізації, стали норми Священного Писання [21, с. 201-202].

Отже, виходячи з природного та невідчужуваного характеру основних прав людини, з огляду на християнську традицію суспільної моралі встановлюються нині відповідні загальноприйняті стандарти та норми. Водночас у світі поширюється тенденція відхилятися від згаданих нормативних та моральних мірил, встановлюючи так звані «нові права» людини, які беруть свій початок не з природних засад, а є відображенням ліберальних цінностей, прояву такої свободи, для якої критерії моральності, істинності та справедливості не є межею. Такі відхилення від правильного і нормального, від міри, від норми, прийнято називати аномалією.

При вивченні такого явища, як аномалія в контексті дослідження норми вчені спираються на вироблену мудрецьями Еллади основу: «Зрозуміти природу соціальних норм можливо лише на підставі загального філософського вчення про міру взагалі і соціальну міру зокрема» [18, с. 6].

Міра і рівномірність є визначеннями правового розуміння норми, яким користувалися грецькі законодавці. Відомий вислів Сократа «нічого над міри» став важливим елементом філософії [10].

Норму як баланс, а аномалію як дисбаланс і протилежність, інтерпретують не лише філософи, фізіологи, психологи, а й правознавці.

Так, Н. Іванов пише, що «норма є таким станом системи, який характеризує її як середнє між надлишком і нестачею, аномалія являє собою таке ухилення від цієї величини, яке здатне порушити баланс» [10].

В. Кудрявцев щодо людської поведінки підкреслює, що «в якості соціальної норми виступає така поведінка, яка відображає типові зв'язки і стосунки, що характерні для більшості представників певного класу чи соціальної групи, схвалюється і зустрічається найбільш часто... Можна сказати, що норма – це міра корисного, а тому типового функціонування» [14, с. 15, 34].

Таким чином, міра і баланс – з однієї сторони, дисбаланс, ухилення від корисного стандарту – з іншої, є двома протилежними явищами, такими як норма та аномалія.

За своїм характером аномальні явища можуть бути правомірними або протиправними. Протиправний характер набувають аномальні юридичні конструкції, які передбачають очевидний дисбаланс прав їх учасників, не встановлений законом або правовими звичаями, суперечать моральним засадам суспільства, принципам справедливості, розумності тощо.

Припустимими аномальними правами слід визнавати ті з них, які не порушують справедливого балансу між вимогами загального інтересу та правами особи [1, с. 17].

Таким чином, з огляду на викладену вище характеристику норми та аномалії як її протилежності, можна констатувати, що аномалія є негативним та шкідливим явищем, якому притаманні такі ознаки, як порушення корисної міри, справедливого балансу та нормального стану (природи) речей.

У контексті даного питання поняття «аномалія» вживатиметься нами як *аномалія права*, під якою ми розуміємо негативне явище правового дисбалансу, що порушує корисну міру й загальноприйняті стандарти у сфері права, зокрема, основоположних прав людини, нівелюючи гармонійну єдність різноманітних природних проявів права та інтересу, спотворюючи, таким чином, сформоване історично (споконвічне) розуміння суспільної моралі.

Серед існуючих видів аномальних правових явищ, які стають частиною національних законодавств і багатьма країнами світу сприймаються як справедливий баланс і норма, як прояв свободи людини, на наш погляд, особливе місце слід відвести так званим «новим правам» людини.

Одразу зауважимо, що мова йде не про те «нове право», згадуване В. Нерсесянцем в контексті створюваного нового розуміння права після подій жовтневої революції, коли нові трактування права, кожне по-своєму, заперечували його об'єктивну природу і сутність, коли за «нове право» видавалися антиправові установки пролетарсько-комуністичної диктатури» [17, с. 163-164].

Поняття «нові права» людини за своїм характером заперечує істинну сутність права, права природного, однак воно легалізується, впроваджується у життя під виглядом свободи, лібералістських цінностей і суперечать природі людини, вказуючи на явні відхилення (аномалії) від загальноприйнятої норми (міри, стандарту).

Папа Іоанн Павло II у своєму вченні про права людини пише, що кризою в сфері прав людини стала проблема морального та етичного характеру, зникла

істина про людину, до заперечення якої призвів «релятивістський лібералізм» [15, с. 634-640].

Тома Аквінський говорив, що права людини належать людині як такій, що є розумною істотою. Істинні права людини передбачають гідність самої людини, її стійкі моральні основи [23, с. 542-550].

Однією з проблем у сфері прав людини є проблема ставлення до життя людини.

Право на життя – це абсолютне право кожної людини, визначене ст. 27 Конституції України 1996 р. Аналіз ч. 1 ст. 1222 Цивільного кодексу України показує, що ще ненароджена дитина не залежно від строку вагітності матері є суб'єктом прав (права на спадкування). У той же час існує державна легалізація абортів в Україні (штучного переривання вагітності) як засобу планування сім'ї.

Вбивство ненароджених дітей сьогодні стає «медичною процедурою», «лікарським втручанням» тощо [16, с. 253-254]. Моральна оцінка католицької церкви щодо цього є однозначною. Другий Ватиканський Собор називає аборт, поряд з дітовбивством, «страшним злочином» [11].

У міжнародних документах право на аборт часто фігурує як право на «вільний вибір», право на «рішення переривати вагітність», право на «особисті індивідуальні рішення», на «особисту цілісність», на «свободу від материнства» та ін. [6, с. 650]. Як видно, такі назви приховують істинну сутність речей, розширюючи межі свободи людини, у тому числі свободи від обов'язку та відповідальності.

Право на життя, таким чином, втрачає свою цінність. Таке діяння завжди буде антизаконним у світлі природного права. Також до теперішнього часу право на аборт не було включене до основних прав людини, не зважаючи на зусилля деяких міжнародних організацій [6, с. 654-655].

У літературі констатується, що індивідуальність живої людини зберігається від моменту запліднення протягом усього розвитку й аж до смерті, змінюється тільки фенотип (зовнішній вигляд). Сьогодні це доведений, як елементарний принцип біології, факт [2, с. 24].

На жаль, нині відсутня однастийна позиція щодо вирішення цієї проблеми й у судів Європейського Суду з прав людини, оскільки, зазвичай, Європейський Суд людиною вважає живонароджену людську істоту. Однак не заперечується можлива психічна діяльність людського ембріона [7, с. 110-111].

Наступним видом «нових прав» людини, що суперечить природному праву, є евтаназія, тобто свідомі дії особи, що призводять до безболісної смерті у випадку невиліковної хвороби.

Евтаназія у перекладі з грецької мови означає «хороша смерть». Це свідоме дія, що вбиває невиліковно хворого з метою покласти край його стражданням, тобто з милосердя. Тобто, пропонується вбити людину із почуття співстраждання. У той час як лікар має виконувати роль служителя життя, адекватно використовуючи свої знання на користь життя хворого [12, с. 975-976].

У літературі іноді евтаназію виправдовують принципом автономії індивіда, відповідно до якого вимагається «інформаційна згода» хворого чи потенційно-

го хворого. В межах нової моделі медичної етики цей принцип має регулювати «етичні проблеми, сформульовані пацієнтом, який, оскільки йому як суб'єкту притаманна гідність, має право автономно вирішувати, прийняти йому чи відхилити те, що з ним мають намір зробити, чи йде мова про діагностику чи про лікування» [4, с. 276].

На жаль, реалізацію свободи часто використовують для захисту «негативних» прав та дій особи. Не пропонуються позитивні моделі життя, а стверджується, що потрібно поважати і захищати особистий вибір. Як результат – у світі активізується тенденція, що людина сама собі встановлює закони особистого морального характеру і здатна до самоуправління на емпіричному рівні, внаслідок чого втрачається істинна цінність людини, її життя та гідності, сплывається, зокрема, розуміння свободи та її вищої мети.

Чи не сягає тенденція таких «нових прав» людини й України?

Наша держава, на законодавчому рівні дбаючи про збереження генофонду народу України (ст. 29 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я») [8], заохочуючи материнство (ст. 57 даного закону), закріплюючи право на життя людини (фізичної особи) (ст. 27 Конституції України 1996 р., ч. 1 ст. 281 ЦК України) та конституційно проголошуючи вищу соціальну цінність людини (ст. 3 Конституції), разом з тим не вдається до влучення того, хто така людина і коли починається життя саме людини, а не фізичної особи (тобто, учасника правовідносин), що стає такою з моменту народження (ст. 25 ЦК України). Також ч. 3 ст. 57 Основ законодавства про охорону здоров'я регламентує право жінки самій вирішувати питання про материнство з метою охорони здоров'я жінки. А ст. 50 Основ одночасно встановлює дозвіл на добровільне штучне переривання вагітності без визначення будь-якої логічної мети та причин (медичних чи соціальних показників).

З огляду на таку суттєву прогалину у законодавстві, варто звернути увагу на Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», який спрямований на захист від страждань і загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, захист їх природних прав та укріплення моральності й гуманності суспільства [9]. Ст. 1 даного закону надає визначення термінів, таких як тварини, дикі тварини, жорстоке умертвіння тварин (тобто умертвіння тварин без застосування знеболюючих засобів, що запобігають відчуттю тваринами болю і страху та ін.). У контексті проблеми штучного переривання вагітності можна констатувати сумний факт, що законодавчо тварини в Україні є надійно захищеними на противагу зачатій людській живій біологічній істоті, яка, згідно з чисельними науковими висновками, також здатна відчувати біль і страх.

У науковій літературі людиною називають живу біологічну істоту, яка наділена, на відміну від інших тварин, свідомістю й мовою, здатністю працювати, оцінювати навколишній світ і активно його перетворювати [3]. Але ж ким є людина для держави? Хто така особа, індивід? Коли саме живий біологічний організм слід вважати людиною, коли виникає людське життя? Як зазначалося, законодавством не передбачено визначення таких понять.

12 березня 2012 р. до Верховної Ради України народним депутатом А. Шкілем (фракція БЮТ) було подано проєкт Закону України «Про внесення

змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони штучного переривання вагітності (абортів)». Обґрунтовуючи необхідність прийняття даного закону, автор цього законопроекту вказує, що згідно з даними біології, життя людини починається з моменту злиття мембран статевих клітин її батьків. Вона є людиною – індивідуальною і неповторною – на кожному етапі внутрішньоутробного розвитку, вже маючи в зачатковій формі всі властивості дорослої особи. Тому не існує принципової різниці між вбивством ще не народженої та вбивством вже народженої людини. Згідно з даними медицини (зокрема, результатами ультразвукових досліджень та внутрішньоутробних оптичних зйомок), дитина, яку абортують, зазнає таких самих страждань, як і доросла людина, яку тортурами доводять до смерті [20].

На жаль, дана жахлива правда не доводиться до відома населення.

Одним із таких кроків має бути, на нашу думку, підвищення рівня правосвідомості та правової культури населення шляхом прийняття закону про людину, в якому б було відображено офіційну позицію держави щодо таких основних понять та явищ, як людина, життя (його початок і кінець), індивід, особа; зачатий плід (ембріон) та його емоційно-психічна діяльність; природна індивідуальність людини, стать та ін.

Одуже, таке викривлене ставлення до людини та її життя, яке набуло у світі глобального розмаху, руйнівно впливає й на інші важливі соціальні інститути, зокрема, на інститут сім'ї.

Деякі держави законодавчо легалізують запровадження «нових моделей сім'ї», виходячи із розвитку сучасних технологій, а також із пануючого у сучасному суспільстві морального утилітаризму й релятивізму. До таких моделей, зокрема, відносяться: 1) вільний союз або шлюб між людьми однієї статі, які бажають усиновити дитину або народити власну за допомогою штучного зачаття у пробірці або сурогатного материнства; 2) неповні сім'ї, тобто сім'ї з одним з батьків, який також бажає усиновити дитину або народити власну за допомогою штучного зачаття у пробірці або сурогатного материнства; 3) сім'ї як у звичайному розумінні, так і вище перераховані союзи, що включають в себе клонування чи отримання методом генної інженерії людські особистості; 4) звичайні союзи (шлюби), в яких практика абортів розглядається як форма контролю народжуваності або ж де практика евтаназії є допустимою для усунення одного з членів сім'ї, чие існування ускладнює життя іншим членам сім'ї.

Термін «нові моделі сім'ї» очевидно має на меті перекопати людей, що ці союзи мають бути сприйняті як морально прийнятні, нарівні зі звичайним поняттям сім'ї – а саме, союзом чоловіка й жінки, які назавжди присвятили себе один одному як чоловік та жінка, відкриті для дару народжування дітей, які зрощують їх фізично, морально й духовно [22, с. 489-490].

З огляду на це необхідно підкреслити, що права людини починаються з сім'ї. Законодавче визнання абортів, прийняття законів про різні способи штучного запліднення й торгівлі тканинами внутрішньоутробного плоду підтверджує суспільне переконання, що діти є власністю батьків.

Діти, всиновлені одностатевою парою, можуть легко стати жертвами їх сексуальних потреб, навіть звичайне життя в такій сім'ї позбавляє дитину

можливості жити нормальним сімейним життям та сприйняти, усвідомити, якою є здорова модель сім'ї.

Таким чином, за допомогою нормотворчої діяльності деяких держав, які занадто піклуються про права меншин, підрастаюче покоління втягується у систему ліберальних цінностей, які суперечать споконвічному, божественному розумінню сім'ї та, взагалі, здоровому глузду [13, с. 627].

На жаль, цінності світового порядку зміщуються у бік, протилежний від цивільних шлюбів як союзу чоловіка та жінки. Про це красномовно свідчать закони про «реєстрацію пар» та «зареєстроване сумісне проживання» в Голландії, «договір про загальні інтереси» і укладення «соціального союзу» у Франції, закони «про сталі союзи» і «укладення цивільного шлюбу» в Іспанії. Окрім того, законодавці мають намір задовольнити певні запити меншин, зокрема, надати одностатевим парам право всиновлювати дітей [19, с. 525-526].

Дана руйнівна для цінності сімейних стосунків та сімейного виховання тенденція почала сягати й України.

Так, Українська спільнота геїв, лесбіянок, бісексуалів та трансгендерних людей звернулася до Президента України з вимогою «продовжити курс на рівноправність геїв».

Згідно статистичних даних, геї, лесбіянки, бісексуальні і трансгендерні люди складають до 1 млн. 200 тис. жителів країни; кількість одностатевих партнерств, що де-факто існують в Україні, оцінюється фахівцями в межах до 200 тис. пар [5].

Є сподівання, що відповідно до запровадженого в Україні принципу верховенства права згадані вище аномалії «нових прав» людини, що поширюються у світі, не стануть частиною національного законодавства України, а ті з них, що мають місце, згодом зникнуть. Адже у разі панування прав людини у ієрархії прав та правової системи, свою реалізацію знаходить саме принцип верховенства права.

Державі залишається пильнувати і вживати відповідних заходів, щоб сучасна тенденція аномальних правових проявів, які спаклюють істинне розуміння прав людини та свободи, не стала нормальною мірою у суспільній свідомості і не наповнила зміст права у широкому його розумінні лібералістськими цінностями, які часто ухиляються від природних, відомих зі споконвіку, прав людини.

1. Аномалії в цивільному праві України: Навчально-метод. посіб. / Відп. ред. Майданник Р.А. – К.: Юстініан, 2007. – 912 с. 2. *Блехимідт Е.* Збереження індивідуальності: Людина – особа від самого початку. Дані ембріології людини. – Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2003. – С. 46-75. 3. *Винославська О. В.* Психологія: Навчальний посібник. – Київ: ІНКІОС, 2005. – Електронний ресурс: Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/psychology/vinoslavska_psihologiya/part4/4101.htm. 4. *Галіндо Гарсія А.* Информационное согласие (пер. В. Тимофеевой) // Лексикон. Дискуссионные темы и неоднозначные термины в сфере семьи, жизни и этики / Под ред. И. Баранова, О. Басий. – М.: Изд-во Францисканцев, 2009. – С. 275-287. 5. Гей-форум України звернувся до Януковича (03.03.2010) // Електронний ресурс: Сайт Української Гельсінкської спілки з прав людини. / Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=>

1267627389. **6.** *Гжесковья А.* Право на аборт (пер. В. Тимофеевой) // Лексикон. – С. 649-656. **7.** *Гудима Д.* До характеристики сучасного поняттєвого апарату людинорозуміння у науці // Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): Мат-ли 1-го всеукр. круглого столу (м. Львів, 16-17 вересня 2005 року). – Львів: Край, 2006. – С. 103-127. **8.** Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (N 2802-ХІІ (2802-12) від 19.11.92, ВВР, 1993, N 4, ст.20) // Електронний ресурс: Офіційний сайт Верховної Ради України / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>. **9.** Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (із змінами, внесеними згідно із Законом N 1759-VI (1759-17) від 15.12.2009, ВВР, 2010, N 9, ст. 76) // Електронний ресурс: Офіційний сайт Верховної Ради України. / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>. **10.** *Іванов Н.Г.* Аномальний суб'єкт претуплення. Проблеми уголовної відповідальності. – М.: Закон і право, ЮНИТИ, 1998. / Електронний ресурс: Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z246.html. **11.** *Іоани Павел II.* Окружное послание о ценности и нерушимости человеческой жизни // Энциклика Evangelium vitae «Евангелие жизни» / Електронний ресурс: Сайт католической информационной службы «Agnus». / Режим доступу: http://www.catholic.uz/holy_material.html?id=475#intro. **12.** *Карраско де Паула И.* Эвтаназия (пер. М. Печерской) // Лексикон. – С. 975-981. **13.** *Корнас-Белла Д.* Права ребёнка, сексуальное насилие и эксплуатация (пер. Т. Никитинской) // Лексикон. – С. 615-632. **14.** *Кудряцев В.И.* Правовое поведение: норма и патология. – М.: Наука, 1982. – 287 с. **15.** *Львова А.К.* Права человека: их основание (пер. В. Тимофеевой) // Лексикон. – С. 633-648. **16.** *Мини Дж., Мини М.* Жизнь и свободный выбор: «pro choice» (пер. В. Тимофеевой) // Лексикон. – С. 253-262. **17.** *Нерсесянц В.С.* Философия права: учеб. для вузов. – М.: ИНФРА-М – НОРМА, 1997. – 652 с. **18.** *Плахов В.Д.* Социальные нормы. Философские основания общей теории. – М.: Юрид. лит., 1985. – 283 с. **19.** *Полаино-Лоренте А.* Однополый «брак» (пер. Е. Июльской) // Лексикон. – С. 525-536. **20.** Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони штучного переривання вагітності (абортів)» (№ 10170 від 12.03.2012 р.) // Офіційний Сайт Верховної Ради України. Електронний ресурс / Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42765. **21.** *Турчинов А.* Свидетельство: Художественно-документальная повесть; эссе. – К.: Изд-во «Криница», 2006. – 288 с. **22.** *Хаган Джек-зеф Х.* Новые модели семьи (пер. М. Печерской) // Лексикон. – С. 489-493. **23.** *Фома Аквинский.* Сумма теологии / Пер. с лат. С.И. Иеремеева. – Ч. II-I; Вопросы 1-48. – К.: Ника-Центр, 2006. – Вопрос 47. – 576 с.

УДК 340.1

Л. О. МАКАРЕНКО,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ЦІННІСТЬ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

У даній статті розкривається культура як особливий рівень соціального простору, в якому формується кожне окреме суспільство. Культура трансформує історичний досвід в цінності життя, творчості, соціальних значень, людських якостей і т.д. Підкреслюється, що правова культура справляє значний вплив на все суспільне життя, на утвердження, збереження і трансляцію правових цінностей.

Зроблено висновок, що високий рівень правової культури не може бути наві'язаний суспільству, а формується тільки в результаті усвідомленого прийняття системи за-